

Մ Ի Ո Ն

Ժ. Գ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1939

Յ Ո Ւ Լ Ի Ս

ԹԻԻ 7

ԽՄԲԵԳՐԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ս. Լուսաւորչի նուիրուած զոյգ տաները, կաթողիկէ Ս. Էլմիածնի հաստաւ տուութեան, ինչպէս նաեւ Մեծն Ներսէսի և Սահակ-Մեսրոպի յիշատակին նուիրուած տօնախմբութիւնները, զորս յաջորդաբար կատարեցինք անցնող ամսուան ընթացքին, կը յիշեցնեն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ կազմաւորման և հետզհետէ իր ուրոյն նկարագիրը ստանալու իրողութիւնը, որ այնչափ կարեւոր է մեզի համար թէ՛ կրօնական և թէ՛ ազգային տեսակէտներէ միանգամայն:

Քրիստոնէութիւնը, որ զերազանցապէս հոգեկան արժէքներու և յաւիտեանական սկզբունքներու կրօնքն է, նուազագոյն ծէսերով և ամենէն պարզ ձեւերով կը ներկայանար զանազան ժողովուրդներուն և ազգերուն, և անոնցմէ իւրաքանչիւրը անոր ոգին իւրացնելով՝ իրեն յատուկ եղանակով պիտի արտայայտէր զայն միշտ պահելով այն անհրաժեշտ ծէսերն ու ձևերը, որոնք այդ ոգիին հետ կուգային, և կոչուած էին հարազատօրէն ներկայացնել զայն որ քրիստոնէական կրօնի իսկութիւնն ու ամբողջ մարդկութեան եղբայրութեան միութեան հիմը պիտի կազմէր:

Որչափ ատեն որ քրիստոնէութիւնը մնաց սահմանափակ շրջանակի մը մէջ, անոր արտայայտութեան միջոցները, այսինքն ծէսերն ու ձևերն ալ մնացին իրենց պարզութեան մէջ, սակայն անոր ծաւալման հետ հետզհետէ բազմացան և ընդլայնեցան իր արտայայտութեան եղանակներն ալ: Արտայայտութեան այս զանազանութիւնը աւելի որոշ կերպով երևան եկաւ արեւելքի ժողովուրդներուն մէջ, որոնք աւելի խորհրդապաշտ քան արեւմտեանները՝ թոխք տուին իրենց մտածումին և զգացումներուն՝ արտայայտութեան նոր և ճոխ ձևեր ստեղծելով: Այս դրութեան զարգացումով քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ յառաջ եկան արտայայտութեան որոշ տարբերութիւններ և իւրաքանչիւր ազգ իրեն արտայայտութեան ձևին համաձայն ունեցաւ իր եկեղեցիքն, այսինքն ոգիով և աւանդութիւններով նոյն միալով հանդերձ Մայր Բունին՝ Լնդհանրական Եկեղեցւոյ հետ, երկրորդական կէտերու մէջ այլազանութիւն դրաւ, այլ խօսքով ինչ որ աստուածային յայանութիւն էր պահեց իր հարազատութիւնը, և ինչ որ մարդոց կողմէ պիտի աւելնար անոր վրայ՝ այլազան ձևերով ներկայացաւ:

Հայաստանեայց եկեղեցին ալ այս եղանակով կազմուած եկեղեցիներու կարգէն էր, որ սկսաւ քրիստոնէութեան տարածման առաջին իսկ շրջանին մեր Տիրոջ երկու առաքեալներով, որոնք մեզի բերին քրիստոնէական կրօնքը իր ամենէն պարզ ձևին մէջ։ Մինչև Ս. Լուսաւորիչ տակաւին ազգային նկարագիր մը չէր առած ան, վասնզի այդ շրջանը առաւելաբար քարոզչական և ռարածման շրջան մըն էր։ Ս. Լուսաւորիչով էր որ քրիստոնէութիւնը մեր մէջ գէպի ազգայնացում առաջին քայլը առաւ, վասնզի առաջին անգամ էր որ Հայը հաւաքաբար կը տողորուէր և իրարու կը զօդուէր միենոյն ոգիով և սկզբունքներով։ Ազգին ամբողջ զաւակներուն միենոյն գաղափարականին և ուղղութեան հետևելու այս ոգին ճամբան պիտի բանար ինքզինքը արտայայտելու, նոր միջոցներ ստեղծելու։ Եւ ասոր առաջին փորձը, որ սկզբնաւորութիւն մը կարելի է համարել, կատարուեցաւ ձեռամբ Ս. Լուսաւորչի, որուն եկեղեցական, կազմակերպչական և այլ ձեռնարկներուն շնորհիւ քրիստոնէութիւնը ազգային ինքնուրոյն գրոշմ ստացաւ մեր մէջ։ Եւ եթէ ուղղակի Ս. Լուսաւորչէն հաստատուած առաջին եկեղեցիներու — Տարօնի Ս. Կարապետ, Ս. Լէվիածին, Ս. Հոփսիմեանց, Ս. Գայիանեանց եւ այլ տաճարներու — ներկայ ձևերը նկատենք, եթէ ոչ բոլորովին նոյն՝ գէթ նմանութիւնը կամ ճարտարապետականօրէն աւելի ծաղկեալ ձևերը առաջին շինութիւններուն, կարելի է անվարան ըսել թէ հայը ոչ միայն իր եկեղեցական կազմակերպութեանց, նուիրապետական և այլ վարչական կանոնադրութեանց և ծխական արարողութեանց մէջ, այլ նաև արուեստի մարզին մէջ ալ առաջին իսկ օրէն բերած է իր բաժինը՝ արտայայտելու զգալի ձևերու տակ, իր ուրոյն ոճով, այն անտեսանելի ոգին որ կուգար իրեն քրիստոնէական կրօնի խողովակով։ Ու այս կերպերու մէջ հայը իր տուրքը կուտար քրիստոնէութեան, իրեն յատուկ արտայայտութեամբ մը։

Լուսաւորիչէն ետք Մեծն Ներսէսի գործը նոր կանոնադրութիւններով, հեթանոսական յոռի սովորութեանց բարձու մով, և բարեսիրական հաստատութեանց հիմնումով, աւելի քրիստոնէացուց հայութիւնը եւ հայեցի նկարագրով մը օժտեց զայն։ Ազգայնացման տեսակէտով միակ առաւելութիւնը թերևս Ս. Գրգի հայերէն բերանացի թարգմանութիւններն եղան, որոնք գետին պատրաստեցին հայ մշակոյթի ստեղծագործման, և աւելի արագ և հաստատուն կերպով տարածման։

Սահակ-Մեսրոպեան շարժումն էր որ իսկապէս քրիստոնէութիւնը անգլայնացուց և հայ ժողովուրդի ճակատագիրը վերջնականապէս կապեց քրիստոնէական կրօնքին և սկզբունքներուն։ Եւ հայուն միտքը միացած քրիստոնէական աստուածային ոգիին հետ, ինքզինքը արտայայտեց աշխարհիս մէջ քիչ անգամ պատահած հրաշալի երևոյթով մը, որ հայ զիրի և մշակոյթի ստեղծումն էր։ Ատով հայը նոյնացաւ քրիստոնէութեան հետ անոր մէջ գտնելով այնպիսի հոգեկան զօրութիւն մը, որ գերազանց էր պետական և ֆիզիքական ամէն ուժէ, որ դարերու ընթացքին իր գոյութիւնը ապահովելէ զատ զինքը քաղաքակրթելու և ազնուացնելու առաւելութիւնն ալ ունէր։

Սահակ-Մեսրոպ վերջին դրոշմը տուին մեր եկեղեցւոյն, ու անկա եղաւ

մեր ազգային եկեղեցին, այսինքն հայ ազգը իր կեանքով, իր համոզումներով և իր ձկտուկներով այլևս նորանցաւ իր եկեղեցիին հետ. ինչ որ եղաւ Սահակ-Մեսրոպէն յետոյ, միայն նոյն ուղղութեան և ոգին զարգացումն էր. այդ թուականէն մինչև մեր օրերը, տասնեկինգ դարեր շարունակ, հայը իր միտքը, իր արուեստը, իր նիւթական ձոխութիւնն ու փառքը, ինչ որ ունէր լաւագոյն, միշտ իր եկեղեցիին մէջը դրաւ, և անոր միջոցաւ արտայայտեց ինքզինքը: Եւ ատոր համար Հայ եկեղեցին եղաւ հայ հանճարին և ոգին հարազատ ցոյացումը: Եւ Հոռաւորիչ, Մեծն Ներսէս և Սահակ-Մեսրոպ ինչպէս նաև ասոնց բոլոր յաջորդները մինչև Խրիմեան և Դուբեան եկեղեցւոյ նուիրեալ հայրապետներ և սուրբեր ըլլալով հանդերձ մնացին միշտ անկեղծ հայեր և ճշմարիտ ազգասէրներ:

Թէեւ այսպէս կազմուած ազգային եկեղեցիները իրենց ձևերով իրենք իրենց մէջ ամփոփուած ըլլալու երևոյթը ունին. սակայն քրիստոնէական էական վարդապետութիւններով և աւանդութեամբ կապուած են Ընդհանրական եկեղեցիին, Ազգային ծէսերն ու պաշտամունքը չեն կրցած զայն բաժնել անկէ:

Քրիստոնէութիւնը մինչ ծէսերու և արտայայտութեան այլազանութեանց հանդուրժող էր և նոյն իսկ քաջալերող, ընդհակառակն ոգիի և աւանդութեան փոփոխութեան տեսակէտին դէմ չափազանց խիստ և աններող էր, իր մարմինէն զանոնք կտրելու և նետելու աստիճան. այնպէս որ, քրիստոնէութիւնը առաջին օրէն իսկ հաշտ աչքով նայեցաւ քրիստոնէական ոգին ազգային նկարագրով արտայայտելու այդ կերպին, և զայն ունէ ձևով հակառակն չնկատեց իր տիեզերական հանգամանքին, վասնզի ազգութիւնն ալ ընտանիքին պէս քրիստոնէական համամարդկային սկզբունքներու իրականացման մէջ միջոցը կը նկատէր, որ օղակի մը պէս ազգերը իրար պիտի կապէր. ատոր համար ալ ինչպէս անհատականութեան նոյնպէսալ ընտանիքին և ազգին անհրաժեշտութիւնը նուիրագործեց:

Քրիստոնէական ոգին կ'իջնէ անհատին, կը ծաղկի ընտանիքին մէջ, կը արածուի, կը պարտադրուի և կ'արդիւնաւորուի ազգին միջոցաւ, դառնալով անոր գործունէութեան իբրև ուղեցոյց, ի մի ձուլելով կրօնական և ազգային իտէալները, Այսպէս ազգը, անհատին և ընտանիքին հետ, դիտաւոր միջոցներէն մէկը կը հանդիսանայ Աստուծոյ թագաւորութեան երկրի վրայ հաստատուելուն. և ինչպէս ընտանիքին նոյնպէս ալ ազգին դէմ դաւաճանելը քրիստոնէական սկզբունքներուն դէմ դաւաճանութեան հաւասար է:

Այս ըմբռնումով է որ մեր երանելի հայրապետները այնչափ նուիրումով աշխատեցան, ստեղծեցին և կազմակերպեցին մեր Ազգային եկեղեցին, և իբրև սրբազան աւանդ յանձնեցին մեզի:

Պահենք այդ աւանդը և հաւատարիմ մնանք այդ սկզբունքներուն:

ԽՄԲ.